

A photograph of a grassy yard with two large trees. The tree on the left is full of green leaves, while the tree on the right is mostly bare with some green foliage at the top. A red building is visible in the background, and a white bench is on the right. A flower pot with pink flowers sits at the base of the left tree. A dirt path leads from the bottom left towards the trees.

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun
Grimmagärde

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken – 19 miljöer, Långasjö socken – 19 miljöer och Vissefjärda socken – 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS: ”fornlämning”, övrig kulturhistorisk lämning” eller ”bevakningsobjekt”. Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrosen, en husgrund, en linugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

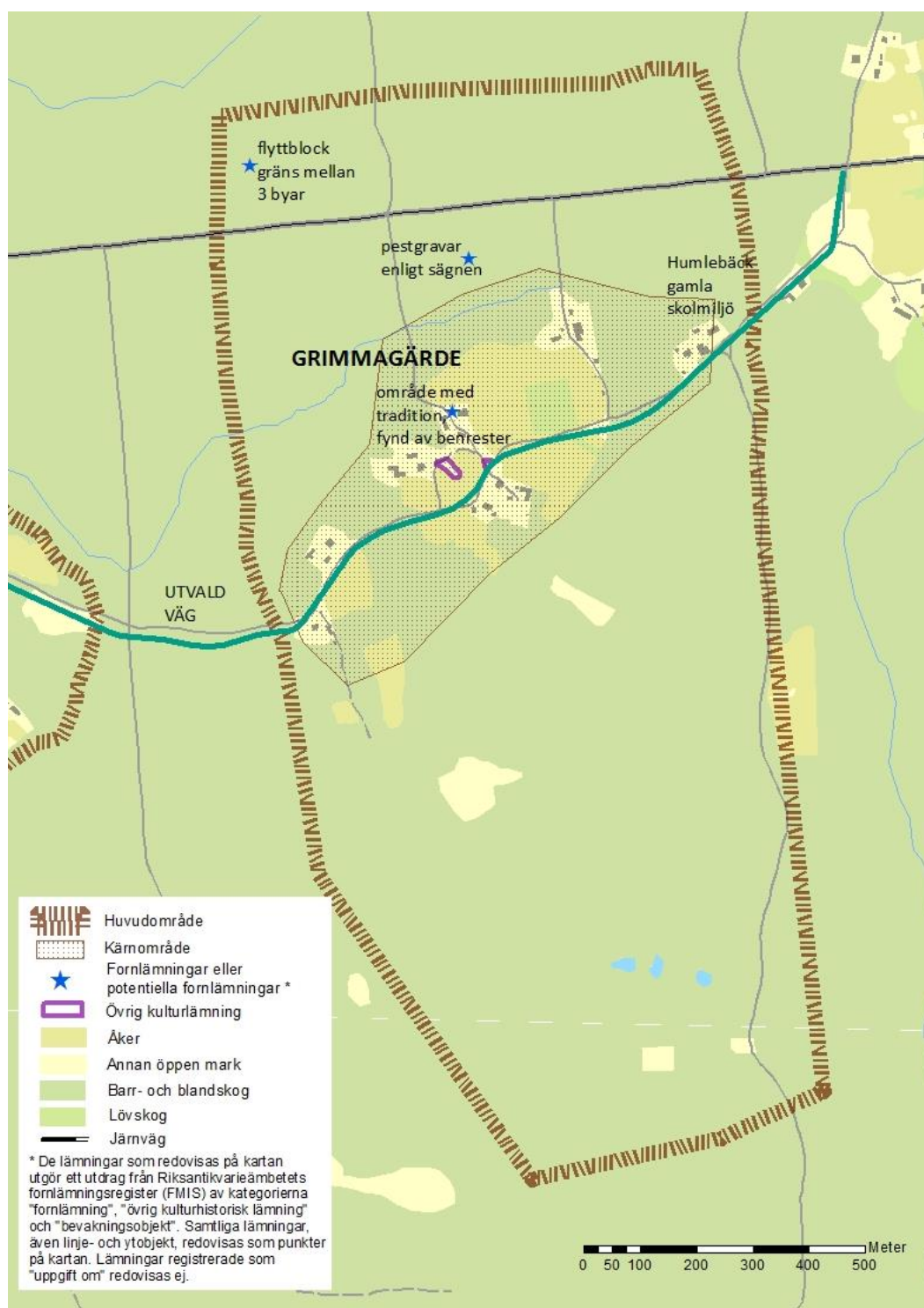
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1–3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 – miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otydliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlister; ”Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt”, redovisning av ”Befintligt skydd” som finns för miljön och ”Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd”. Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytaga bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

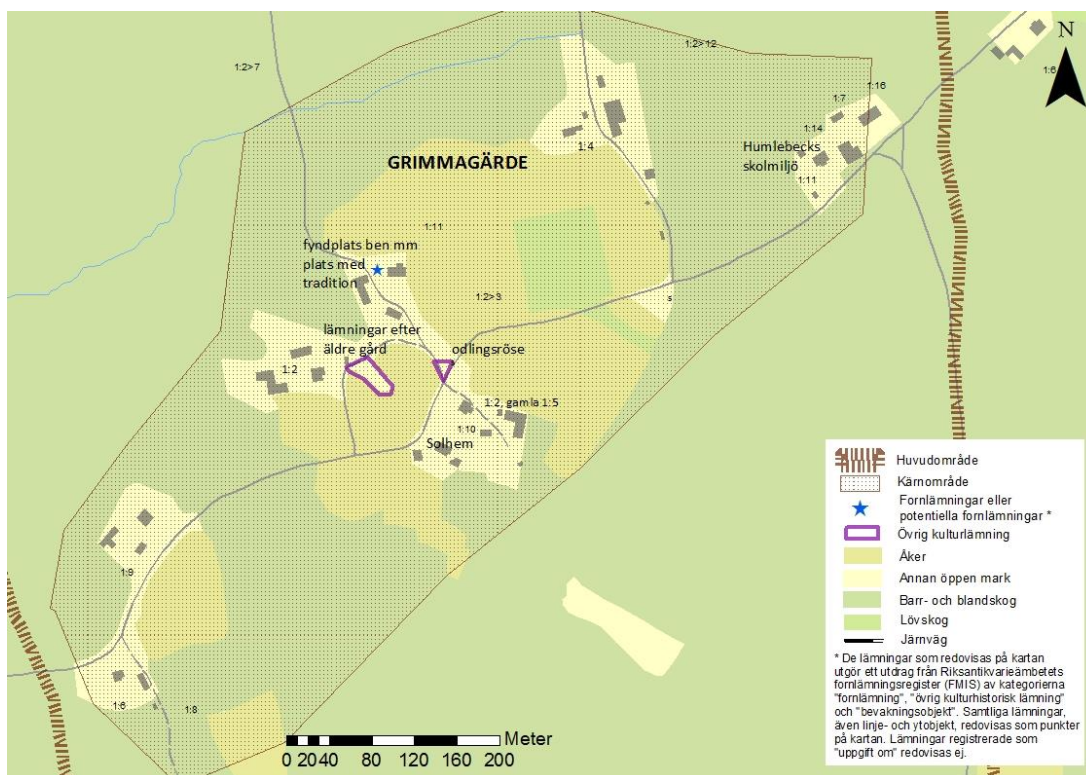

Skogslandets jordbruk: Faluröd bebyggelse med tvåvånings enkel- och parstugor, ladugårdar i skiftesverk, stenkällare. Öppet odlingslandskap centralt i byn, med stenmurar, odlingsrösen, hamlade träd.

Övriga berättelser: Humlebäcks skola, en plats med många minnen.

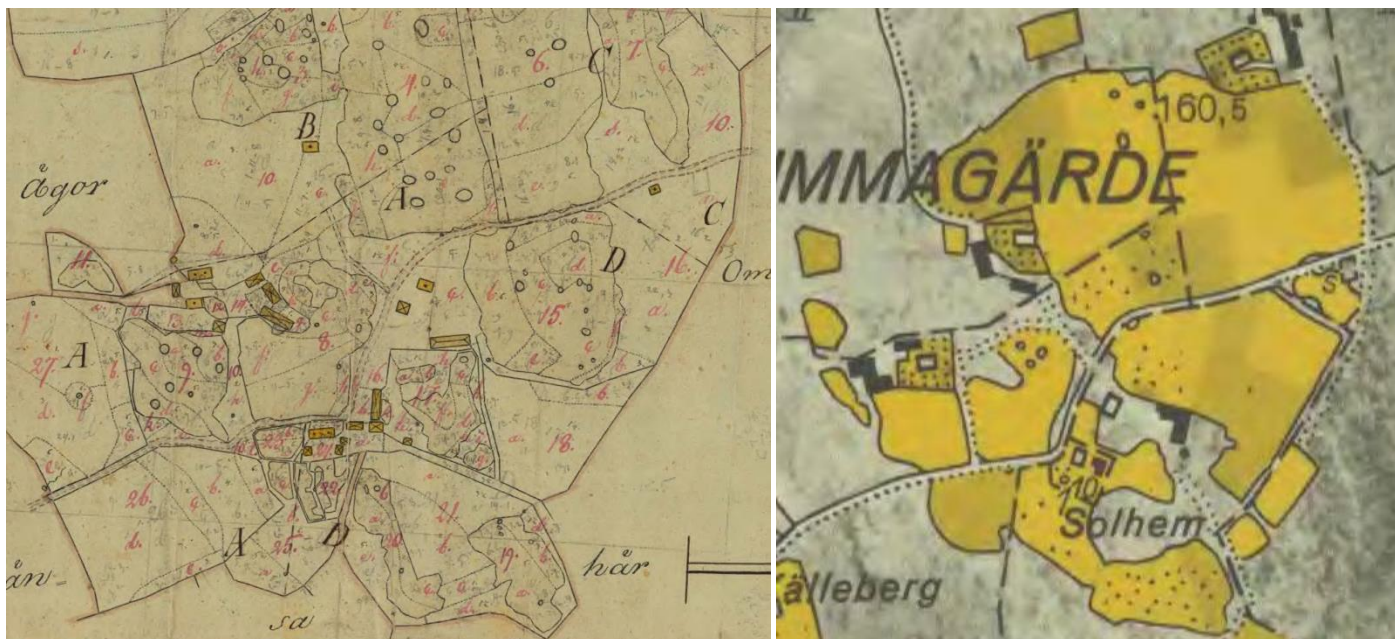
Beskrivning

Grimmagärde är en för kommunen medelstor by med fem gårdar, som kan karaktäriseras som spridd klungby. Bostadshusen på gårdarna är idag av olika ålder och karaktär, men är alla faluröda och ger på håll en ålderdomlig prägel. Både enkelstugor i två våningar och parstugor förekommer. Ladugårdar och ekonomibyggnader är uppförda i skiftesverk medan bostadshusen är knuttimrade. Den öppna åkermarken centralt i byn och odlingsrösen ger karaktär åt byn. Alla gårdarna som bildades efter skiftet på 1820-talet finns kvar än idag, även om flera av husen byggts om eller byggts nya. Åkergårderna med stenrösen finns kvar i samma utsträckning som vid 1800-talets början. Den gamla vägen genom byn är också i stort sett i samma läge som på 1820-talet. Tack vare att öppna ytor idag betas och askar hamlas har landskapet karaktär av äldre by. Norr om byn finns en registrerad "övrig fornlämning" i form av uppgift om pestgravar, med numrering 277:1. Sannolikt är detta en sägen eftersom de flertal oregelbundna förhöjningar som finns på platsen enligt arkeologens bedömning troligen är naturbildningar. Här finns också ett par valliknande halvcirklar, ca 10 m långa.

Det äldsta bostadshuset är exteriört i mest originalskick (1:11 (fd 1:3). Här finns också flera hamlade askar på gårdsplanen, brunn med äldre brunnsvinge, ladugård samt ett större brygghus. Ekonomibyggnaderna och träden här är viktiga för den ålderdomliga känslan och för förståelsen av villkoren förr. Denna tomt är också en spännande plats då här finns en registrerad "övrig forn lämning"¹ där man hittat talrikt med obrända ben, träkol, glasslagg och tegelflisor. Enligt orsbefolkningen skall Algutsboda kyrka ursprungligen ha legat här! Bostadshuset strax sydväst om denna gård (1:2) är en tvåvånings enkelstuga uppförd efter 1820-talet, senare ombyggd. Ladugården är stor och vinkelbyggd i traditionellt utseende för trakten och tiden. Gården i södra delen av byn (idag del av 1:2, före detta 1:5) har ett äldre bostadshus i form av en tvåvånings enkelstuga, sekundärt tillbyggd på baksidan samt moderniserad ca 1950. Till denna gård hör ett murat uthus (1900-tal) samt en traditionell småländsk ladugård/loge, byggd i vinkel. Detta tak är idag delvis inrasat, trots att det är täckt med plåt. Intill denna gård finns en yngre bostad, Solhem. En utskiftad gård nordost om bykärnan (1:4) har en äldre stomme men är ombyggt på tidigt 1950-tal, liksom ladugården. På byns marker finns också två torpställen, med bevarade hus, Källeberg och Grimskulla. Strax nordost om byn, längs byvägen, ligger f.d. Humlebäcks skola, med bevarat skolhus och lärarbostad.

¹ Fornsök: Algutsboda 270:1.

Vid en jämförelse mellan kartorna från 1823 och ca 1940 syns hur vägen går i samma läge, liksom åkrarnas storlek och lägen.

Historik

Enskifte genomfördes här på 1820-talet. Redan då var gårdarna lokaliserade till ett par platser, norr och söder om Källå kern mitt i byn. (Grunden efter den norra av dessa finns kvar.) På en tredje plats fanns också ett ensamliggande bostadshus inritat 1822 (idag 1:11). Vid skiftet byggdes eller flyttades nya hus och förlades i närheten av de tidigare gårdarna. En ny gård (1:4) flyttades ut och blev mer ensamliggande, nordost om den gamla byn. Gårdarna ägdes förr delvis av familjer som var släkt. I 1:4 och 1:5 bodde t.ex. två bröder (John och Johan Karlsson) vars fruar var systrar (En hette Amanda). Exempel på släktskap finns också idag, då farfar (Karl Pettersson) till ägaren av 1:2 föddes i granngården 1:3 (idag 1:11).

Namnets härkomst är inte helt klarlagd. Antingen kan Grime vara ett personnamn, eller så kommer det från ordet grima, som betyder avbarkad strimma på träd (använt som råmärke, gränsmarkering). I Vilhelm Mobergs roman Rid i natt bodde mostern till huvudpersonen Svedje i grannbyn Humlebäck. Också Grimmagärde nämns som en av de byar den tyske herremannen lagt under sig.

Litteratur

Torp- och backstugebebyggelse, sid 382, Algutsboda sockenbok nr V (1981)

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt:

- Traditionell bebyggelse. Fyra av fem mangårdsbyggnader från perioden ca 1820–1850-talet, med delvis bevarad karaktär och ursprungliga byggnadsdelar. Äldre ekonomibyggnader och stenkällare samt traditionella trädgårdar. Bebyggelsens placering som både markerar läget för tiden före skiftet samt nyare lägen från tiden efter skiftet på 1820-talet, samt huslämningar.
- Den öppna ängs-, hag- och åkermarken centralt i byn med stenmurar, röjningsrösen, trädgårdsgårdar och hamlade träd. Öppenheten och ägoindelningarna. Trädbevuxna röjningsrösen mitt på åkrar, vid brevlådorna där vägen bildar en trekant.
- Äldre, grusbelagd byväg och dess sträckning inom huvudområdet. Stenmurar, vägstenar och hamlade träd i vägmiljön.
- Skolmiljön.

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna, samt tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Grimmagärde utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns **kulturminnesprogram 1984**. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas

som **särskilt värdefulla** ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvanskingsförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).

- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- **Odlingslandskapet** kring Grimmagärde är värderat som klass 2 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)
- Byvägen genom Grimmagärde by är utpekad som en värdefull **vägmiljö** inom projektet "Vägen som kulturarv", framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar län och Trafikverket.

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområden** är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefulla bebyggelseområden** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i

områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.

- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibyggnader som berättar om gånga tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En informationskampanj om kulturhistoriska värden och byggnadsvård mot alla olika fastighetsägare inom kärnområdena är önskvärt.

Källå Kern mitt i byn och röset vid brevlådorna.

Bostadshuset med fastighetsbeteckningen 1:5 samt dess tidigare undantag *Solhem*, idag 1:10.

Bostadshuset med fastighetsbeteckningen 1:5, med äldre panel, dörrar, vissa fönster och stentrappa.

1:5 s ladugård är idag delvis i dåligt skick, och stenkällaren i behov av renovering.

Ladugården på 1:5 byggd på traditionellt vis i skiftesverk.

Gården 1:2 med delvis förändrat bostadshus, ursprungligen uppfört efter 1822. Den traditionella ladugården är också bevarad.

Trädgården på 1:2.

Gården ligger bakom en träddunge i åkern mitt i byn. Mellan dungen och nuvarande gården ligger också spåren efter den första gården som fanns här på 1700-talt. Trappstenen och en grund finns kvar.

Gården 1:3 med mycket ålderdomlig prägel; den gamla välbevarade mangårdsbyggnaden, traditionell ladugård och brygghus, brunn md äldre brunnsvinge och hamlade träd (se även omslagsbild). Mangårdsbyggnaden är utritad på 1822 års karta, så den kan vara byggd på 1700-talet.

Den utskiftade gården 1:4 byggdes om i början av 1950-talet, men har kvar sin ursprungliga stomme av timmer. Ladugården på 1:4.

Länsstyrelsen
Kalmar län